

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 060269, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național al
Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
POPA, SAVU

**O hermeneutică a incertitudinii : incursiuni în poezia
lui Aurel Pantea și Ion Mureșan** / Savu Popa ; cuv. înainte
de Dorin Ștefănescu. - București : Eikon, 2022

Conține bibliografie
ISBN 978-606-49-0683-0

I. Ștefănescu, Dorin (pref.)

821.135.1.09

Coperta: Georges de La Tour - *Magdalena în lumina nopții*

DTP: Valerian Susan

Editor: Valentin Ajder

Savu Popa

O hermeneutică a incertitudinii

Incursiuni în poezia lui
Aurel Pantea și Ion Mureșan

Cuvânt înainte de
Dorin Ștefănescu

E I K O N

București, 2022

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE	5
PREMISE.....	11
Capitolul I.	
O hermeneutică a hermeneuticii	15
I.1. Eul interpretativ. Vocile textului.....	15
I.2. Distanța hermeneutică. Prezentul recreator al lecturii.....	22
I.3. O mediere prin deschidere. lumile textului	25
Capitolul II.	
Aurel Pantea. Realismul tenebros	31
II.1. Pătrunderea în viscerele textului	31
II.2. Thanatomorficul. Imaginea imersivă sau imaginea în cădere	37
II.3. În preajma Omului-Decor. O în-scenare a lumii neantice.....	56
II.4. Trupul carceral. Demersul introspectiv al privirii întrupate.....	72
II.5. Discursul inpersonalului. Pseudo-inaparentul sau imaginea negată	88
Capitolul III.	
Experiențe imaginale în poezia lui Ion Mureșan	105
III.1. Expresionalul. Elemente ale unei poetici metaexpresioniste.....	105
III.1.1. Tăcerea imaginii. Supraexpresia ca stare poetică.....	111
III.1.2. Metaeuforia. Dimensiunea hiperemică a simțurilor	130
III.1.3. Poietica rememorării. Histrionism și persiflare în dramatizarea memoriei	136

III.1.4. Alte elemente expresionale: poetica învăluirii, obsesionalul	150
III.2. Fenomenologia traumei	159
III.2.1. Proiecția scriptică a viziunii	159
III.2.2. Expresia imaginală. Alte dimensiuni ale vizionalului	175

Capitolul IV.

Hermeneutica incertitudinii.

Între continuitate și alteritate.....	189
IV.1. Aurel Pantea. Ieșirea într-un exterior captiv.....	192
IV.1.1. Trupul temporal al Imaginalului	199
IV.2. Ion Mureșan. Hiperfanicul sau Vederea panoramică a sinelui.....	206
IV.2.1. O poetică a stimulacrului. Onirism diluvic, divinitate spectaculară, vizionarism bahic....	218
ANEXE.....	225
BIBLIOGRAFIE	231

CAPITOLUL I.

O HERMENEUTICĂ A HERMENEUTICII

I.1. EUL INTERPRETATIV.

VOCILE TEXTULUI

Pentru a înțelege mai bine premisele acestei hermeneutici a incertitudinii, vom reactualiza istoricul unui fond fenomenologic ale cărui instrumente de analiză aduc, în prim-plan, rolul eului interpretativ în concertul identitar sau auctorial al vocilor textuale. Această formulă hermeneutică se desfășoară în trei etape corespunzătoare înțelegerii, de către cititor, a universului textual, respectiv a pătrunderii, a cunoașterii și, apoi, a ieșirii lui din acest univers bogat în semnificații și simboluri.

Referitor la prima etapă, cea a pătrunderii în lumea textului, Hans-Georg Gadamer vorbește despre complexitatea actului interpretativ, prin care hermeneutica nu implică „o apropiere sub forma unei luări în stăpânire”¹ a textului de către cititor, căci, mai degrabă, acesta din urmă „se subordonează pe sine exigenței dominatoare a textului.”² Am putea pleca, în paginile de față, de la

¹ Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, trad. de Gabriel Cerceș, Larisa Dumitru, Gabriel Kohn și Călin Petcan, Editura Teora, București, 2001, p. 237.

² *Ibidem*.

următoarele întrebări: De unde provine această nevoie de a descoperi și înțelege semnificațiile unui text? Până la urmă, hermeneutica incertitudinii pune sub semnul pluralității ceea ce autorul a vrut să spună, să transmită sau să ascundă prin intermediul operei? Și cum ne ajută ea să pătrundem dincolo de țesăturile subtilului desen din covor³ al textului în sine?

Înainte de a încerca să răspundem la aceste întrebări, considerăm necesară o reîntoarcere la originile hermeneuticii, origini care leagă hermeneutica de fenomenologia lui Husserl. Statutul privilegiat al hermeneuticii a constatat în faptul că aceasta presupunea interpretarea textului sacru, întrucât ea „s-a constituit la început tocmai ca exegeză a textelor biblice, apoi profane.”⁴ Wilhelm Dilthey, numește interpretare „arta de a înțelege manifestările scrise ale vieții.”⁵ Astfel, scripturalul reprezintă acea dimensiune prin care un demers hermeneutic poate comunica, se poate apropia de înțelegerea *anatomiei* textuale.

Un demers hermeneutic al incertitudinii va viza, pe lângă importanța acordată limbii ca element de bază, configurativ al textului, legătura intimă, aproape transcendentă, dintre *structură* și *semnificație*. Husserl a avut un continuator al ideilor sale în persoana lui Heidegger, care, preocupat de *datul existențial*, atrage atenția asupra statutului unui limbaj care transcende granițele unei simple

³ Metafora *desenului din covor* este întâlnită în nuvela omonimă a scriitorului american Henry James, metaforă pe care o analizează și Wolfgang Iser, în studiul său, *Actul lecturii*, conform căruia *desenul din covor* reprezintă „acel tip de interpretare literară dedicat aflării înțelesurilor care par a se ascunde în textele literare” (Wolfgang Iser, *Actul lecturii O teorie a efectului estetic*, trad. de Irina Cristescu, Editura Paralela 45, Pitești, 2006, p.51).

⁴ Dorin Ștefănescu, *Probleme ale interpretării*, ed. cit., p. 16.

⁵ Wilhelm Dilthey, *apud* Dorin Ștefănescu, *op. cit.*, p. 16.

comunicări uzuale. „Pentru Heidegger, limbajul nu este un simplu instrument de comunicare, un mijloc secundar pentru exprimarea ideilor este însăși dimensiunea în care se mișcă viața umană, care face ca lumea să existe de la bun început.”⁶

Limbajul are, în mod special, legătură cu reliefaarea acelei *realități secunde* a textului, iar, în acest sens, considerăm observațiile esteticianului și hermeneutului german Wolfgang Iser, de o importanță covârșitoare. În cartea sa, *Actul lecturii*, el încearcă, în partea a doua a studiului, intitulată *Un model istorico-funcțional al textului literar*, să sublinieze faptul că limbajul textului ficțional derivă din limbajul obișnuit, uzual.⁷ Pornește de la afirmația că „actele de vorbire nu sunt simple propoziții, ci în calitate de expresii verbale ele sunt întotdeauna propoziții situaționale, contextuale...”⁸ Însă, cum am putea, totuși realiza o disociere între cele două tipuri de discursuri? În primul rând, criticul face observația că limbajul ficțional transfigurează limbajul obișnuit, deoarece: „Textul ca lucru în sine nu ne este dat niciodată ca atare, ci întotdeauna

⁶ Terry Eagleton, *Teoria literară. O introducere*, trad. de Delia Ungureanu, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 82.

⁷ Wolfgang Iser, în studiul *Modelul actelor de vorbire*, din volumul *Actul lecturii*, pornește de la afirmațiile lui Roman Ingarden, J. L. Austin sau Peirce, conform cărora există o legătură interdependentă între limbajul obișnuit, colocvial și limbajul ficțional. Aceștia resping ideea unei opoziții între cele două tipuri de discurs, dar nici nu privesc discursul ficțional, drept „o deviere de la folosirea comună a limbii”. Astfel, Iser subliniază o dublă importanță a discursului ficțional, anume, aceea de a reprezenta, de a sugera, de a transfigura realitatea, nu de a o înfățișa doar *mimetic*: „Discursul ficțional este o astfel de organizare de simboluri, căreia îi lipsește ceea ce Ingarden numește ancorarea într-o realitate, iar Austin ancorarea într-un context situațional”(Citatele provin din W. Iser, p. 161).

⁸ Wolfgang Iser, *op. cit.*, p. 145.

numai într-un anumit fel, care se configurează în baza sistemului de referințe ce a fost ales spre înțelegerea lui.”⁹ Pornind de la studiul intitulat *Filosofia formelor simbolice*, scris de către Ernst Cassirer, Iser afirmă că înțelegerea unui text poate pleca de la acele simboluri care „trebuie să anuleze prezența pentru a ajunge la reprezentare.”¹⁰ Transpus fiind în lumile ficționale, cititorul își afirmă propriul eu interpretativ. Persoana acestuia e, la rândul ei, transfigurată, orizontul său cognitiv sau cultural este proiectat în procesul interpretării. Din punct de vedere temporal, prezentul textului e reactualizat, permanentizat, devenind parte a prezentului cititorului. Apoi, acesta mai trebuie să fie conștient și de capacitatea limbajului comun de a reprezenta realitatea ficțională: „Să reținem pentru moment că actul de vorbire ne dă punctul euristic de reper pentru faptul că propozițiile scrise ale textelor ficționale depășesc în permanență ca expresie textul formulat, pentru a-l pune pe adresat în raport cu realitățile extratextuale.”¹¹ Captarea acestor realități extratextuale se datorează și complexității limbajului, pentru că, așa cum afirma Umberto Eco: „Limbajul nu e în măsură să capteze o semnificație unică și preexistentă.”¹²

Astfel, limbajul unui text poetic, de pildă, se transfigurează, căpătând valențe mitice, vizionare, onirice, devenind un generator de semnificații, fie ele chiar și cosmice. Mircea Eliade vede în actul lecturii o restabilire a legăturii dintre om și univers, în sensul în care: „Lectura și-ar regăsi funcția ei primordială, magică, de a stabili

⁹ *Ibidem*, p. 141.

¹⁰ Ernst Cassirer, *apud* Wolfgang Iser, *op. cit.*, p. 162.

¹¹ *Ibidem*, p. 146.

¹² Umberto Eco, *Interpretare și suprainterpretare*, trad. de Ștefania Mincu, Constanța, Editura Pontica, 2004, p. 39.

contactul dintre om și cosmos, de a aminti memoriei scurte și limitate a omului (modern – n.ns.) o vastă experiență colectivă, de a lumina Riturile.”¹³ În eseurile sale, criticul francez Marc Eigeldinger afirma că „poezia este o scriitură secundă”¹⁴, plecând de la premisa că „Orice act poetic are o dimensiune spirituală și mitică.”¹⁵ Acesta, la rândul lui, se bazează, în afirmațiile sale, pe alte două teze ale cercetătorilor Serge Doubrovski care e de părere că „Un poem nu este ceva neînsuflețit... ci un obiect-subiect, un moment obiectiv în care se proiectează o existență subiectivă”¹⁶ și Ramon Fernandez care consideră poezia ca fiind „viziunea unei viziuni.”¹⁷

Transcendența limbajului asigură perenitatea unui text, căci imprimă cuvintelor, un dinamism aparte, impregnat de vitalitate. În acest sens, pentru Hans-Georg Gadamer, *limbajul omenesc* ocupă un loc semnificativ în înțelegerea unui text.¹⁸ Plecând de la anumite teorii asupra

¹³ Mircea Eliade, *Drumul spre centru*, Editura Univers, București, 1991, p. 120.

¹⁴ Marc Eigeldinger, *Eseuri*, trad. de Henri Zalis, Editura Romcart, București, 1992, p. 22.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Serge Doubrovski, *apud* Marc Eigeldinger, *op. cit.*, p. 31.

¹⁷ Ramon Fernandez, *apud* Marc Eigeldinger, *op. cit.*, p. 31.

¹⁸ Pentru filosoful german, punctul de legătură al limbilor îl reprezintă tocmai capacitatea semnificantului de a exprima *un sens*, dincolo de suprafața pragmatică a actului de vorbire. Astfel, limbajului, în orizontul hermeneutic, îi este subliniată dimensiunea *transcendentală*, în ideea în care, fiecărei limbi în parte, îi este evidențiată *amplarea empirică*, cea care conduce la nivelul de profunzime al comunicării umane, un mod generator de semnificații. Afirmând acestea, Gadamer se bazează pe teorii întâlnite la Platon, în dialogul său *Cratylus*, unde este abordată problematica limbajului, la începuturile umanității, când exista în limbă, *legătura* dintre cuvânt și *numirea obiectului*. În acest dialog, Platon afirma că *privirea* ocupa un loc esențial, căci omul oferea nume obiectelor, doar privindu-le.

limbajului, el își dezvoltă propria teorie conform căreia „fiecare limbă este un organism”¹⁹, întrucât „natura leața limbajului uman se desfășoară în toată amploarea empirică a diversității construcției limbajului omenesc.”²⁰ Astfel, cititorul este chemat ca, dincolo de limbaj, să surprindă *viul textului*, forma lui ingenuă de a transmite semnificațiile. Concluzionând, Gadamer spunea că: „Forma lingvistică și conținutul moștenit prin tradiție nu pot fi separate în cadrul experienței hermeneutice.”²¹

Legată de importanța limbajului, interpretarea devine o strategie, iar textul, un *cub rubik*, căruia îi căutăm în mod constant pătrățelele de aceeași culoare, bazându-ne pe anumiți algoritmi scripturali. Este cât se poate de clar că, atât interpretarea, cât și explicația se aplică unor texte, în urma unor lecturi sau (re)lecturi. Astfel a apărut teoria textului care „își propune să înțeleagă un text pornind de la intenția sa (*ceea ce vrea să spună textul*).”²² După cum am mai spus, spațiul în care hermeneutica va căpăta un caracter dinamic este *Textul*, care „vorbește întotdeauna *despre* ceva și *vrea* să spună ceva despre acest ceva.”²³ În mod constant, oamenii au fost fascinați de modul în care un text *comunică* și *se comunică* în același timp. În această relație dintre comunicare și (auto)comunicare, subzistă o altă relație, aceea dintre *cititorul interpret* și *text*. Relația dintre cei doi se bazează, în primul rând, pe o adevărată

Apoi, tot Gadamer apelează la teoria lui Leibniz, conform căreia, orice act de limbaj conturează „o metafizică a individualității” (p. 327), deoarece vorbitorul își *individualizează* propria comunicare, care, astfel, împrumută ceva din modul de a gândi al acestuia.

¹⁹ Hans-Georg Gadamer, *op. cit.*, p. 327.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 329.

²² Dorin Ștefănescu, *op. cit.*, p. 11.

²³ *Ibidem*.

artă a negocierii sensurilor. Roland Barthes, în eseul său, *Plăcerea textului*, a identificat două tipuri de interacțiuni dintre cititor și text, care ni se par a fi potrivite pentru a înțelege natura dinamică a întregului proces hermeneutic. În primul rând, există o *lectură de plăcere* a textului, care alimentează *plăcerea în sine* a textului. „*Textul de plăcere*”, ca să folosim chiar sintagma lui Barthes, presupune acel text: „care mulțumește, umple, dă euforie; acela care vine din cultură, nu rupe cu ea, este legat de o practică *confortabilă* a lecturii.”²⁴ Pe când, același autor mai identifică un nivel *al desfătării*, complicând puțin lucrurile, căci „*textul de desfătare*” este „acela care te pune în stare de pierdere, acela care te descurajează (poate până la o anumită plictiseală), care face să se clatine temeiurile istorice, culturale, psihologice, ale cititorului, consistența gusturilor sale, a valorilor și a amintirilor sale, pune în criză raportul său cu limbajul.”²⁵ Pe de altă parte, cititorul trebuie să mențină un echilibru între *plăcerea* și *desfătarea* descoperirii unui text, acest echilibru fiind necesar pentru o mai bună aprofundare a lecturii, în vederea găsirii semnificațiilor, dar și pentru a evita situația în care textul ar putea plictisi sau depăși nivelul de înțelegere al acestuia. În acest sens, criticul literar Mircea Muthu avertizează asupra a două tendințe care recurg constant dintr-o relație anevoioasă cu textul: „Textul poate merge capacitatea de asimilare a receptorului (de unde surmenajul acestuia), fie nu destul (de unde plictiseala aceluiași) – cele două limite ale *jocului* în care este angrenat cititorul.”²⁶

²⁴ Roland Barthes, *Plăcerea textului*, trad. de Marian Papahagi, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 1194, p. 23.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Mircea Muthu, *Teorii ale lecturii*, în revista „Vatra”, nr. 1-2, anul 2017. Sursă online: <https://revistavatra.org/2017/03/22/>

I.2. DISTANȚA HERMENEUTICĂ.

PREZENTUL RECREATOR AL LECTURII

Odată intrat în lumea textului, cititorul descoperă că, până la urmă, hermeneutica incertitudinii propune două dimensiuni ale oricărei lecturi: *dimensiunea temporală* și *dimensiunea alterității*, între cele două instituindu-se relația dintre ceea ce autorul a intenționat să spună într-un text și modul în care cititorul actualizează semnificațiile textului, în propriul său prezent. Din punct de vedere temporal, trecutul operei va circula spre actualitatea lecturii, fiind *revitalizat* prin lectura interpretativă, devenind, în cele din urmă, un prezent simbolic. Dar totuși, cele două prezenturi vor fi despărțite printr-o *distanță* temporală, conștientizată de către cititor, și care potențează caracterul incert al hermeneuticii, însă cu atât mai problematic sau mai plin de misterul necunoscutului pentru descoperirea semnificațiilor.

În primul rând, dimensiunea *temporală a lecturii* instituie o diferență sau *distanță* temporală între prezentul cititorului și prezentul textului. Încă de la început, putem afirma că: „prezentul interpretării nu este prezentul textului.”²⁷ Însă această *distanță* se păstrează și dacă textul a fost scris în prezentul cititorului, căci atunci „distanța

pare să se micșoreze, dar ea nu se anulează.”²⁸ În acest punct, se poate constata și importanța formării gustului artistic, pentru că ceea ce este valabil unui tip de prezent al unei generații, nu este valabil poate generațiilor viitoare. În mod evident, în timpul actului de lectură, se produce armonizarea, îmbinarea acestor prezenturi diferite, căci în cazul scriitorului „prezentul creației sale se reînnoiește mereu în alte prezenturi ulterioare, în noi și noi lecturi recreatoare.”²⁹ Printr-o astfel de lectură, prezentul textului se permanentizează, iar momentul de criză survine atunci când semnificațiile acestuia nu pot „depăși timpul originar al conceperii sale.”³⁰ Atunci „textul moare când de fapt nu mai are timp să semnifice, să spună ceva înțelegerii viitorului...”³¹

Pentru Gadamer, continuator al filosofiei lui Heidegger, „înțelesul unei opere nu este niciodată epuizat de intențiile autorului său; pe măsură ce opera trece dintr-un context cultural sau istoric într-altul, se pot selecta noi sensuri ale ei, care poate nu au fost prevăzute de autor sau de publicul ei contemporan.”³² Tot despre capacitatea unei opere de a-și reactualiza sensurile în funcție de diferitele interpretări sau epoci, vorbește criticul literar și teoreticianul francez Laurent Jenny. Acesta analizează, într-un studiu, un anumit nivel al *figuralului*, care reprezintă nivelul semantic al textului, afirmând că *figuralul* este „procesul estetic-semantic care

lectura-cititor-carte-38-mircea-muthu-irina-petras-constantin-coroiu-ovidiu-mocanu-si-ana-selejan/. Accesat la data de 28 noiembrie 2018.

²⁷ Dorin Ștefănescu, *op. cit.*, p. 11.

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem.*

³² Terry Eagleton, *op. cit.*, p. 91.

condiționează readucerea discursului la puterea actualității.”³³ Așadar, în cadrul hermeneuticii, dimensiunea semantică sau polisemantică a unui text este semnificativă, în măsura în care stilul acestuia poate conduce la multiplele interpretări, prin bogăția conotativă a figurilor de stil. Mai ales, în cadrul unor texte poetice, se poate pleca de la analiza discursului semantic al acestora, prin care poetul își proiectează propriul univers afectiv.

³³ Laurent Jenny, *Rostirea singulară*, trad. Ioana Both, Editura Univers, București, 1999, p. 10.

I.3. O MEDIERE PRIN DESCHIDERE. LUMILE TEXTULUI

Nu în ultimul rând, hermeneutica incertitudinii produce, la finalul lecturii, o *mediere prin deschidere*, căci în actul lecturii, universul textual devine teritoriul unde are loc medierea dintre orizontul cultural al cititorului interpret și universul deschis al interpretărilor. În rândurile următoare, pornind de la un eseu hermeneutic al lui Paul Ricoeur, intitulat *Ce este un text?*, vom înfățișa alte aspecte inedite ale relației dintre vorbire și scriere sau dintre *interpretare* și *comprehensiune*, toate acestea ducând la o înțelegere mai clară a modului în care putem realiza interpretări cât mai diverse și apropiate de textul în sine.

Ricoeur își începe expunerea avertizând că un text ia naștere, atunci când acesta este „fixat prin scriere.”³⁴ Plecând de la această afirmație, autorul subliniază o diferență esențială între comunicarea orală și cea scrisă. Însă, prin actul scriptic se produce fixarea într-un anumit cod de semne, a unui act comunicațional, special, cum este cel ficțional, pentru că „scrierea este o efectuare comparabilă cu vorbirea, paralelă vorbirii, o efectuare care o substituie și într-un fel o interceptează.”³⁵ Vorbeam adineauri despre această *mediere prin*

³⁴ Paul Ricoeur, *Eseuri de hermeneutică*, trad. de Vasile Tonoiu, Editura Humanitas, București, 1995, p. 111.

³⁵ *Ibidem*, p. 113.